

Seksizem, družbeni razred in nasilje¹

Abstract

Sexism, Class, and Violence

We became human by becoming equal, by sharing childcare, sharing meat and sexual joy, but with the coming of class societies and class hierarchies systematic patterns of inequality between men and women also appeared. Sexual violence – beatings, rape and abuse – were central to this new class order. So was love, but love now locks us into class hierarchies and sexism. Here, our aim is to explain why sexual experiences and images, and notions of masculinity and femininity differ in different times and places, for which neoliberalism offers a perfect laboratory for such a comparative project.

Keywords: sexism, class societies, sexual violence, gender, inequality, neoliberalism, ideology

Nancy Lindisfarne has done extended anthropological fieldwork in the Middle East, in South Wales and the United States, and for many years taught anthropology at the School of Oriental and African Studies, University of London. Her publications include Bartered Brides: Politics, Gender and Marriage in an Afghan Tribal Society, and Dancing in Damascus and she is joint editor of Dislocating Masculinity: Comparative Ethnographies, and Masculinities under Neoliberalism.

Jonathan Neale did anthropological fieldwork in Afghanistan and has a PhD in history. He has worked as an abortion counsellor, an HIV counsellor, and as a Senior Lecturer in Creative Writing at Bath Spa University. He has written novels for both adults and children, and is the author of seven nonfiction books, including Tigers of the Snow: A History of Sherpa Climbers, A People's History of the Vietnam War, and Stop Global Warming.

Both blog about gender, politics and the Middle East at Anne Bonny Pirate (<https://annebonnypirate.wordpress.com/>).

¹ Različice tega predavanja sva predstavila na Prvem mednarodnem simpoziju moških in moškosti v Izmirju (11.–13. september 2014); seriji predavanj Inštituta za razvojne študije Univerze v Sussexu (13. november 2014); Seminarju o moškostih Mednarodnega centra za študije spola v Lady Margaret Hall Univerze v Oxfordu (22. januar 2015); in kot uvodni nagovor na 5. mednarodni konferenci Neoliberalnega diskurza in enakosti spolov na Centru za ženske študije Vzhodne mediteranske univerze v Famagusti (Severni Ciper, 26. marec 2015). Zgodnejša in daljša verzija razprave z obširnimi opombami je objavljena v Lindisfarne in Neale, 2014. Za podrobno razčlenitev številnih tu predstavljenih argumentov gl. reference na blog *Sexism Class Violence* na www.sexismclassviolence.wordpress.com.

Pri razmisleku o predstavljenih idejah nama je pomagalo veliko ljudi, za njihovo zanimanje in podporo sva jim neizmerno hvaležna.

Povzetek

Ljudje smo postali ljudje, ko smo postali enakopravni, si začeli deliti skrb za otroke, meso in seksualni užitek, s prihodom razrednih družb in razrednih hierarhij pa so se pojavili tudi sistemski vzorci neenakosti med moškimi in ženskami. Spolno nasilje – pretepanje, posilstvo in zloraba – je bilo v središču novega razrednega sistema. Bila je tudi ljubezen, a ljubezen nas danes priklepa na razredno hierarhijo in seksizem. V prispevku želimo razložiti, zakaj se seksualne izkušnje in podobe ter dojemanje moškosti in ženskosti v različnih časih in krajih razlikujejo. Neoliberalizem je odličen laboratorij za takšen primerjalni projekt.

Ključne besede: seksizem, razredna družba, spolno nasilje, družbeni spol, neenakost, neoliberalizem, ideologija

Nancy Lindisfarne je opravljala obsežne antropološke terenske raziskave na Bližnjem vzhodu, v Južnem Walesu in v Združenih državah Amerike. Dolga leta je poučevala antropologijo na SOAS Univerze v Londonu. Med njenimi deli so Bartered Brides: Politics, Gender and Marriage in an Afghan Tribal Society in Dancing in Damascus, je tudi sourednica zbornika Dislocating Masculinity: Comparative Ethnographies in Masculinities under Neoliberalism.

Jonathan Neale je antropološko terensko delo opravljal v Afganistanu in je doktor zgodovine. Delal je kot svetovalec za umetno prekinitev nosečnosti, kot svetovalec za okužene s HIV in kot višji predavatelj kreativnega pisanja na Univerzi Bath Spa. Piše romane za odrasle in otroke, prav tako je soavtor sedmih poljudnoznanstvenih del, med drugim Tigers of the Snow: A History of Sherpa Climbers, A People's History of the Vietnam War in Stop Global Warming.

Avtorja pišeta tudi blog o spolu, politiki in Bližnjem vzhodu na Anne Bonny Pirate (<https://annebonny-pirate.wordpress.com/>).

Brez teorije družbenega spola – tega, kaj družbeni spol je in kakšna je njegova vloga na tem svetu – ne moremo razložiti časovnih in prostorskih razlik v spolnih predstavah, pojmi moškosti in ženskosti, seksualnih izkušnjah in družbenospolnih odnosih. Niti ne moremo razložiti, kako je do teh razlik prišlo, brez tega pa se ne moremo učinkovito boriti proti seksizmu, torej sistemskim vzorcem neenakosti med ženskami in moškimi, in spolnemu nasilju.

V tem predavanju želiva ponuditi nekaj možnih odgovorov na tovrstna primerjalna vprašanja o vzročnosti in spremembah. In najboljši laboratorij za to je neoliberalizem. V 70. letih 20. stoletja so se kapitalisti v Washingtonu odločili, da bodo sistem naredili bolj dobičkonosen. Tej odločitvi brezobzirno sledijo že štiri desetletja. Neoliberalizem je ekonomski sistem našega časa.

Gradiva na teoretskih vpogledih, vzpostavljenih v delu *Dislocating Masculinity* (Cornwall in Lindisfarne, 1994a; 1994b), da bi tako ponudila nov in morda preseñetljiv način razumevanja korenin seksizma in neenakosti med moškimi in ženskami v smislu seksualnega nasilja.

Čeprav je najin laboratorij neoliberalizem, začenjava drugje. Začenjava s preprostim dejstvom: večji del zgodovine človeštva so ljudje živeli v brezrazredni družbi. Nihče ni bil pretirano bogatejši od drugih in nihče se ni preživljal z izkoriščanjem dela drugih ljudi. Za te družbe je bila značilna velika kulturna raznolikost. Bile so egalitarne, brez doslednih in vztrajnih vzorcev neenakosti med moškimi in ženskami. Nasprotno pa v vseh razrednih družbah, tako preteklih kot sedanjih, opažamo sistemsko neenakost med moškimi in ženskami.

Meniva, da je razlaga preprosta. Bogati in močni posamezniki, elita vsake

neenake družbe, želijo ohranjati neenakost, zato se poslužujejo nasilja. Za njih je nujno, da vsi ostali verjamemo v naravnost in neizogibnost neenakosti.

Najučinkovitejši način za doseg tega so elite našle v spodbujanju ideje, da se moški in ženske bistveno razlikujejo. Na vsakem koraku vsiljujejo idejo o neenakosti po družbenem spolu. To pomeni, da odraščamo v prepričanju o neenakosti moških in žensk. Seksizem in grožnja seksualnega nasilja sta stalnici našega življenja.

Rasizem in številne druge ideologije so sredstvo za ustvarjanje delitev in prikazovanje neenakosti kot nečesa naravnega, vendar družbeni spol neenakost naturalizira bolje kot rasizem. Razlog za to izjemno učinkovitost je njegova dvojnost: na eni strani je ljubezen, na drugi prepojenost s seksizmom. Vidika ljubezni in prijaznosti sta prisotna v odnosih z vsemi ljudmi, ki so nam blizu – našimi starši, otroki, prijatelji in hetero- ali homoseksualnimi ljubimci. Hkrati pa naše najtesnejše odnose razkrajajo razlike in neenakosti. Ljubezen nas torej priklene, seksizem pa nas prizadane in jezi.

Zato smo ujeti in razdeljeni hkrati. Pričkamo se zaradi gospodinjskih opravil, prenašamo družinsko nasilje, prepiramo se glede spolne enakopravnosti na delovnem mestu, polnem seksualnih zlorab. Ko se tako bojujemo, pozabimo na razredno neenakost. Postanemo nemočni in elita nam vlada veliko, veliko lažje.

Tukaj predlagava radikalen pristop k razumevanju korenin seksizma v razredni družbi. Najprej ponudiva svoj pogled na to, kako v različnih situacijah razumeti družbenospolne odnose; nato analizirava posledice, ki jih imajo te ideje in odnosi. Z razgaljanjem teh povezav želiva prispevati k porasti popularnega upora proti seksizmu, seksualnemu nasilju in prikrivanju, ki omogoča takšno zatiranje, naj bo to v Delhiju, Turčiji, Veliki Britaniji, Združenih državah ali kje drugje.

Najin teoretski argument se začneja pri vrhu, tj. pri razrednih privilegijih.

Začnimo pri razredni družbi

Redko povemo na glas, pa vendar: naše izkušnje so zaznamovane s seksualnimi zlorabami in nasiljem, ki ga na različne načine omogočajo močni posamezniki pri vrhu družbe. To védenje prekrivajo ideologije družbenega spola. Da bi razumeli načine in vzroke prikrivanja te resnice, moramo razumeti tudi, kako sta seksizem in nasilje vraščena v družbeni razred.

Najbolje je, da začnemo z razmislekom o začetkih razredne družbe, torej o začetkih kmetijstva pred približno deset tisoč leti. Zadnje impresivne arheološke raziskave kažejo, da sta se takrat začeli tako razredna kot tudi sistemska neenakost po družbenem spolu. Razlike na ravni družbenega spola so seveda obstajale tudi pred tem. Kazale so se na zelo različne načine, ni pa bilo sistemske ali dolgotrajne neenakosti. Vendar je bila večina družb, ki so gojile žito – torej so ljudje leto za

letom obdelovali isto zemljo – razredna.² Vzpon razredne družbe pa omogoči sistemsko neenakost po družbenem spolu. Naj razloživa logiko tega argumenta, saj je pomembna.

Patriarhat in seksizem sta precej starejša od kapitalizma. Zato seksizma ne moremo razlagati v kapitalističnem okviru. Zato razlage, ki za seksizem krivijo moške, ne zdržijo – moški so živeli tudi v nerazrednih družbah, kjer sistemske neenakosti po spolu ni bilo. Potrebujemo torej drugačno razlago; takšno, ki razišče vzroke in se osredinja na družbene spremembe. Povedano drugače, potrebujemo argument, s katerim lahko razložimo zakaj, kje in kako se odnosi med moškimi in ženskami ter odnosi med različnimi slogi moškosti in ženskosti spreminjajo skozi čas. Takšno razlago potrebujemo, ker je smiselna, pa tudi zato, ker želimo najti poti k večji enakosti.

Nasilje in arbitrarna razredna moč

Vzpon sistemske neenakosti glede na družbeni spol moramo povezati z vzponom razredne družbe. Družba je razredna, ko obstaja vladajoča skupina, ki se hrani in večji del življenja preživi z izkoriščanjem sadov dela drugih, ta privilegij pa se deduje iz generacije v generacijo. Skoraj vso zgodovino razrednih družb je bila večina dela povezanega s pridelavo hrane. Kmetje in sužnji so jo pridelovali, graščak, posestnik ali kralj pa so tretjino ali polovico pridelka vzeli kot davek ali dajatev ter tako nahranili svojo družino, duhovščino, vojake in služinčad. Danes so odnosi med razredi nekoliko bolj zapleteni, a še vedno skoraj vsi delamo za njih. Povedano drugače, večina našega dela podpira vladajoči razred.

Razredna neenakost je *odnos* med dvema razredoma ljudi. En razred lahko označimo kot tistega, ki živi v lagodju, drugega pa kot tistega, ki dela. Eni so vladajoči, drugi vladani; eni premožni, drugi revni. Ali z besedami gibanja *Occupy*, eni predstavljajo 1 odstotek, drugi pa 99 odstotkov prebivalstva.

Bolj naključna lastnost razredne neenakosti in privilegijev je njihova *arbitrarnost*. Arbitrarnost pomeni, da so vztrajno vzdrževane ločnice med vladajočim razredom in podrejenimi kmeti ali delavci izmišljene, družbeno ustvarjene in vedno vprašljive. Po žilah elit *ne* teče modra kri. Privilegirani niso privilegirani zaradi svetlejših las, polti ali ker se lepše vedejo pri mizi. Elite niso nezamenljive – dinastije se menjavajo, prihaja do revolucij, vladajoči razredi izgubijo nadzor in prehitijo jih drugi.

Prav zaradi svoje arbitrarnosti so razredni privilegiji negotovi, lahko jih izpodbijamo, se jim upremo in jih strmoglavimo. To tudi pomeni, da se razredni privilegiji vedno in povsod vzdržujejo z nasiljem in ideologijo.

² Za analizo prehoda h gojenju žit in vzpona razrednih družb in države gl. Flannery in Marcus, 2013; Jones, 2017; Scott, 2014; tudi Lindsfarne in Neale, 2015a.

Nasilje je vedno prisotno.

Zakaj daje ideologija prednost moškim pred ženskami je veliko vprašanje brez jasnega odgovora. Verjetno lahko tudi seksizem razložimo z različnimi rabami nasilja za vzdrževanje razrednih privilegijev. Zdi se, da je odgovor v resnici dokaj preprost (Lindisfarne in Neale, 2014). Moški imajo zaradi velikosti in fizične moči v vsaki skupnosti majhno prednost. Zato so bili pred izumom orožij, ki ne zahtevajo surove moči, torej smodnika in pušk, v vsaki neenaki družbi vsiljevalci neenakosti prej moški (telesni stražarji, vojaki, glave družine) kot ženske. Nasilje so izvajali fevdalni pretepači in pomagači. Danes so nasilni vsiljevalci razredne ureditve policija in vojska na eni ter ukazovalni managerji, vodje v industriji in korporacijah, ljudje, ki vodijo zaporni sistem, sistem duševnega zdravja in šolski sistem ter upravljalci in vodje državnih institucij na drugi strani.

S tem postavimo nasilje na svoje mesto – v središče razredne moči. To nam tudi omogoča analitično razmišljanje o nasilju. Uporabno izhodišče je ideja o razlikovanju med tremi vrstami nasilja – neposrednim, anonimnim in simbolnim (Žižek, 2009). Neposredno nasilje vključuje poznane akterje, ki jih lahko poimenujemo: Tom pretepe Harryja, mlada ženska prisoli klofuto svojemu otroku. Anonimno nasilje je del sistema, vendar je odgovornost zanj težko pripisati določeni osebi: Kdo je odgovoren za drone, ki pobijajo afganistanske može in žene? Kdo je odgovoren, ko človek umre v policijskem pridržanju? Tretja vrsta nasilja je simbolno nasilje: Vojne zvezd; podobe Kristusa na križu; ustrahovanje; manipulacija strahu.

Odpor

Nasilje je za arbitrarno razredno moč ključno, prav tako pa je za razumevanje meja te moči ključen odpor. Odpor je druga stran enačbe: odpor in moč moramo obravnavati v tandemu, skupaj. Sta dva vidika stalnega procesa in boja, ki je v samem bistvu razrednega prepada.³

Odpor proti neenakosti je osnova tistega, kar smo. Ljudje smo družabne živali in zato empatični. Sposobni smo razumeti razmišljanje in občutke drugih, gledati na svet z vidika drugega. Arheološke najdbe in zgodovina pričajo, da so se bili običajni ljudje od nekdaj sposobni primerjati z drugimi. V jedru vseh svetovnih verskih tradicij je ideja o »skupni človeškosti«, povsod pa so prisotne tudi ljudske ideologije poštenosti. Takšni univerzalistični diskurzi poudarjajo enakost in lahko kjerkoli in kadarkoli nagovorijo večino ljudi, zato so močna sredstva oporekanja oblasti. Ravnovesje sil med ljudsko opozicijo in močjo elite v soočenjih vpliva na volilne izide, družbena gibanja, državljanske vojne in revolucije. Osebna ocena

³ Za hiter pregled globalnega vala protestov proti seksualnim zlorabam in nasilju gl. Lindisfarne in Neale, 2015d.

izida – kot progresivnega ali konservativnega – je odvisna od strani, na kateri ste.⁴

Odpor nam je inherenten, zato ni nasilje, povezano z razredno neenakostjo, nikoli zgolj idejno. Vedno mora vključevati tudi resnične sankcije in včasih grozljive kazni za upor proti razrednemu kodeksu, za dvom v stereotipe, ki označujejo razlike med razredi, ali za izpodbijanje razredne hierarhije in privilegijev. Strah pred nasiljem pa je sredstvo za discipliniranje ljudi. Za ohranjanje neenakosti morajo običajni ljudje tudi razumeti, da lahko nasilje postane takojšnje in resnično. Naučiti jih je treba, da se bo vladajoči razred na upor odzval s kaznijo – morda bo povzročil fizično in duševno pomanjkanje ali bolečino, morda se bo zatekel k sistemskemu mučenju in pobijanju.

Seksizem, ultimativna ideologija »deljenja in vladanja«

Vendar boja običajnih ljudi za enakost ne bo preprečilo zgolj nasilje. Vladajoči razred potrebuje za obstoj neenakosti tudi ideologije, ki naturalizirajo razlike, neenakost pa naredijo navidezno normalno in pravilno. »Naturalizacija« je uspešna, ko prevlada občutek, da je nekaj »od boga dano«, da »tako mora biti«, dvom ali želja po spremembi pa sta razumljena kot napačna ali nemogoča. Razredna hierarhija je naturalizirana, ko se nam zdi lepo in prav, da britanska kraljeva družina živi v palačah, ne da bi se vprašali, zakaj so nekateri drugi brezdomni ali pa si streho nad glavo privoščijo le stežka.

Ideologije, ki naturalizirajo neenakost, delijo in vladajo s kaznovanjem in izključevanjem ljudi napačnega spola, barve, narodnosti ali veroizpovedi. Oblikujejo in širijo jih tisti, ki imajo od tega korist: vladajoči razred. Zato moramo temeljito premisliti o tem vertikalnem procesu, ki poteka od zgoraj navzdol.

Vsi vemo, kako deluje rasizem. Seveda smo si po barvi kože različni – to je kontinuum. *Pa kaj?* Pri rasizmu ne gre za melaninske odtenke, ampak za to, da nekdo iz barve polti naredi problem, pomemben podatek. Gre za označevanje razlike in njeno uporabo za zatiranje in izkoriščanje. Zavedamo se, da se rasizmi razlikujejo. V Južni Afriki so bili belci in črnci, vmes pa rasna kategorija »mešancev« (*Kleurlinge*). V Braziliji rasizem temelji na stopnji obarvanosti polti. Na jugu Združenih držav je bila v času suženjstva ena sama kaplja črnske krvi dovolj, da je naredila belega človeka črnega. Kljub različnosti teh idej so vse del iste rasistične ideologije. Temeljijo namreč na načelu, da lahko barvo kože uporabimo za označevanje in vzdrževanje razredne neenakosti.

⁴ Za študijo primera, ki razvija te ideje znotraj paštunske politike, gl. Lindsfarne, 2012.

Seksizem, intimnost in ljubezen

Tako kot neenakost naturalizirajo rasistične ideologije, jo po najinem mnenju tudi seksizem in seksistične ideologije – te imajo neizmerno moč od samih začetkov razredne družbe. Vzrok za to, da je ta način naturalizacije neenakosti najučinkovitejši od vseh, je preprost – družbeni spol sega globoko in nas ločuje od ljubljenih. Takšno videnje seksizma je nekaj novega in uporabnega.

Naši odnosi z bližnjimi – starši, otroki, partnerji, ljubimci – so zaznamovani z družbenim spolom. Vemo, da so s spolom zaznamovana tudi čustva, ki jih cenimo – zmožnost ljubiti in se veseliti; strast, energija in vznemirjenje seksualne želje in užitka. Vemo pa tudi, da lahko zanemarjanje na podlagi družbenega spola, bolečina, jeza in strah naše odnose z bližnjimi in najdostojnejša čustva uničijo. Meje med seksualnim užitkom in bolečino so zabrisane, kulturno specifične, del našega vsakdanjika in stvar razprave. Tematizirajo jih veliki romani, limonade, opere in glasba – tudi groze in tragedije pesmi *Kiss with a Fist*⁵.

Seksizem je za vse nas vir neskončne osebne zmede. Pomislite na dečka, ki ima rad svojega očeta in hoče biti kot odrasel čisto tak kot on. Že s to željo deček pritrди neenakosti med moškimi in ženskami. In ne glede na skrbnost in nepristranskost njegovega očeta, sta v sistemu, ki favorizira moške, še vedno oba privilegirana. Potem pa pomislite na dečka, ki ima rad svojo mater, obožuje kuhanje in hoče biti kot odrasel čisto tak kot ona; ta deček bo imel najverjetneje nekatere težave. Vsi mi se vse življenje soočamo s protislovji med ljubeznijo in seksistično neenakostjo. Poglejmo si dva primera. Danes večina mladih parov še pred rojstvom izve za spol svojega otroka; od takrat naprej ima otrok ime in začne se režim roza in modre barve. Z dečki ravnamo bolj grobo kot z deklicami, izpostavljeni so glasnejši glasbi in več hrupa, bolj jih spodbujamo k tveganju, hitreje tečejo, splezajo na več dreves. Seveda imate hči in sina enako radi, a izkušnja neenakosti po družbenem spolu se je začela že zdavnaj, v maternici.

Drugi primer je romantično ljubljenje. Ne glede na razburljivost, veličastnost in globino izkušnje je neenakost vedno blizu. Porajajo se vprašanja o seksualnem položaju, o tem, kdo je doživel orgazem. Tu so tudi druga zoprna vprašanja: Sem dovolj lep, bogat, pameten, razuzdan? Si dovolj dober zame? Kakšna so tvoja pričakovanja, zabava na zadnjem avtomobilskem sedežu ali svilene rjuhe in zajtrk v postelji? In najpomembneje: Kdo mora zjutraj v službo? Kdo bo peljal otroke v šolo?

Seveda obstajajo razlike med ženskim in moškim telesom. Nekateri imajo penise, drugi vagine in prsi. Vendar so prav tako kot razlike v barvi kože tudi te skoraj nepomembne v primerjavi z vsemi podobnostmi – našimi kostmi, krvjo, metabolizmom, inteligenco, čustveno zgradbo. Moški in ženske smo si veliko bolj podobni

⁵ Besedilo te pesmi je res malo šokantno: »*You hit me once / I hit you back / You gave a kick / I gave a slap / You smashed a plate / Over my head.*« (Udarila si me enkrat / udaril sem te nazaj / brnila si me / jaz sem ti primazal klofuto / razbila si krožnik / na moji glavi.) (op. prev.)

kot različni, na kar v primežu seksistične ideologije, ki nas prepričuje, da smo si povsem drugačni, da so ženske z Venere in moški z Marsa, zlahka pozabimo.

O seksizmu govorimo, ko so razlike na podlagi družbenega spola – med »moškimi« in »ženskami«, pa tudi med »heteroseksualci« in »homoseksualci« – družbeno zaznamovane do te mere, da jih ne moremo ignorirati. Ko so vezane na prepričanje o večji enakosti moških. Družbeni spol se kaže vsakič, ko se zaradi nekoga ali nečesa – od bežne geste do čiste zlorabe – zaveš, da nisi le oseba, ampak tudi ženska, moški, hetero- ali homoseksualec.

Označevanje spola nas kategorizira.⁶ Včasih se ob tem počutimo dobro: imamo lepo frizuro in elegantno obleko, nekdo nam odpre vrata, nekdo se spogleduje z nami. Takrat se počutimo kot »naravna ženska«, kvir, seksi, frajersko. Takšni trenutki so lahko povsem neškodljivi, a so kljub temu trenutki označitve družbenega spola. Mnogo pogosteje se ob označevanju družbenega spola počutimo slabo, celo zelo slabo. Tudi blažje oblike takega označevanja vsadijo seksizem globoko v nas; ne počutimo se dobro ob homofobnih opazkah, ob šalah o tem, da so »vsi moški prasci«, ali komentarjih, da se nekdo »obnaša kot tipična ženska«. Situacija spominja na vsem poznane trenutke, ko se nad nami izživlja službeni kolega, ki nam daje občutek, da smo grdi, neumni ali nesposobni.

Označevanje spola se začne, ko želi razredna elita prikriti svoje privilegije; spodbuja nas, da se osredinimo nase in prepiramo. Seksizem nas namreč zmede, saj z neenakostjo izkrivlja našo ljubezen, vse, kar nam je všeč na nas samih in skrb, ki jo čutimo do drugih. Ob tem je težko ohraniti trezne misli, neenakosti pa se presenetljivo dobro naturalizirajo.

Seksistične zagate, pa naj gre za starševsko vzgojo ali romanco, so polne čustvenih in intelektualnih nejasnosti. So tudi izjemno bogata materija za oblikovanje in sestavljanje različnih seksizmov za različne potrebe vladajočega razreda. To je vloga seksizma. Ni torej presenetljivo, da je večina moških relativno na boljšem kot ženske iz istega družbenega razreda. Natanko tako namreč deluje ta ideologija.

Seksualno nasilje

Takšen pristop do seksizma odpre tudi analitični prostor za razmišljanje o treh povsem različnih pojavih: nasilju, seksualnosti in seksualnemu nasilju. V ideologijah, ki so prisotne v procesu naturalizacije razredne neenakosti, so ti pojavi name-noma pomešani. Naša čustva ne stojijo vsako zase, ni jih lahko označiti ali lično pomesti pod preprogo. Naklonjenost in ljubezen vedno vsebujeta tudi elemente seksualne želje. Takšno prepletanje čustev je lahko vir ustvarjalnosti in velikega

⁶ Za obširnejši pregled delovanja etiket in kategorij »tradicionalnega« in »modernega« v Turčiji gl. Lindsfarne, 2015.

veselja; ljudje po vsem svetu to dvoumnost obvladujejo z obredi in pravili.

V razrednih družbah pa, po drugi strani, prepletanje ljubezni, privlačnosti, vzburjenja in poželenja hkrati ogroža *in* ponuja še eno sredstvo za izvajanje razrednega nadzora. Elite so zavezane rigidni interpretaciji esencializiranih kategorij, saj tako vzdržujejo stereotipe in razredne meje. Zato je treba zatreti tiste, ki te kategorije zabrisujejo, saj razkrivajo laži, ki stojijo za spolno in razredno neenakostjo. Kaj se zgodi, je odvisno od kršitelja pravil in izvajalca sankcij; najpogosteje so s posmehom, nasiljem, izobčenjem, včasih tudi s smrtjo⁷ kaznovani posamezniki, ki odstopajo od idealizirane norme – homoseksualci, transspolne osebe, ukazovalne in obilne plešaste ženske, prevarani in podredljivi mošje.

Seveda so tu vedno vprašanja interpretacije ter relativnih moči in upora. A premik od nedolžnosti do seksualnega nasilja je lahko neopazen, pa tudi zelo odvraten. Vsekakor pa velja, da imajo arbitrarne razlike ne glede na svojo označitev seksualni naboj. In kadar za označevanje in razlikovanje med močnimi in prepletajočimi se občutki o dovoljenem in nedovoljenem uporabimo nasilje, to postane izjemno močno orodje družbenega nadzora.⁸ V tem pogledu je pomembno, da naše razmišljanje o hierarhijah preči razredni prepad ter seže do odnosov med šefom in zaposlenimi ter gospo in njeno gospodinjsko pomočnico. Ženske in moški vladajočega razreda ognjevitno in zelo skrbno upravljajo retoriko in prakse družbenospolne in razredne determinacije. Ne nazadnje je to pomemben element vzpostavljanja in vzdrževanja privilegijev.

Družbeni razredi niso homogeni, zato moramo razmišljati tudi o odnosih znotraj njih. V vseh razredih moški večinoma dominirajo nad ženskami. Vendar pa imajo moški in ženske vladajočega razreda od razredne neenakosti tolikšno korist, da jih druži zelo močan interes po upravljanju seksizma za njihovo skupno prednost, daleč od oči sodrge. Včasih se pojavi kakšna izjema, nekaj gre narobe in običajni ljudje dobijo za trenutek vpogled v delovanje seksizma znotraj vladajočega razreda. To je zgodba princeze Diane.

Intrarazredna perspektiva je pomembna tudi za razmišljanje o kmetstvu ali delavstvu. Tudi ta razreda zaznamuje družbenospolna hierarhija, ki daje prednost heteroseksualnim moškim pred homoseksualci in večino žensk. Pozornost velja nameniti tudi niansam relativne privilegiranosti: vsak razred pozna uspešnejše, lepše in marljivejše od drugih. Neenaki odnosi med ljudmi istega razreda so

⁷ O odnosu iraškega režima in borcev Islamske države v Siriji in Iraku do homoseksualcev gl. Lindisfarne in Neale, 2015c.

⁸ Pomislite na le nekaj primerov. »Padle« ženske so zasramovali in pogosto kruto kaznovali za spočetje otroka izven zakona (skoraj nikoli pa se to ni zgodilo njihovim ljubimcem); grozljiva je bila tudi resnična usoda mladih Irk, ki so jih pregnali in zasušnili v pralnicah sester magdalenk. Nekateri politiki svojo legitimnost gradijo na homofobiji in sistematičnemu napadanju gejev in lezbijk. Ekstremno seksualizirano nasilje je del najgrozljivejših zaporniških režimov, med drugim Abu Graiba (gl. Lindisfarne in Neale, 2015e). V Veliki Britaniji se šele danes razkriva dolgotrajno nasilje in posilstva najranljivejših deklet in fantov, ki so jih prikrivali visoki uradniki, vladni voditelji, socialne službe in policija (gl. Lindisfarne in Neale, 2015f).

nepogrešljiv del razredne družbe. Intrarazredna neenakost tudi potrjuje in naturalizira razredne odnose med elito in tistimi, ki delajo zanjo. Tudi tu seksizem, tj. sistemska neenakost po spolu, ni nekaj, kar bi bilo treba pojasnjevati ali zanikati. Seksizem je način delovanja sistema.

Škodljive posledice neenakosti na podlagi družbenega spola, rase, veroizpovedi ali česa drugega doživljamo sočasno; zaradi kombinacije različnih metod vnašanja zmede in distrakcij pa ne opazimo velikih sistemskih neenakosti med nami in vladajočim razredom.

Oklepanje razrednih privilegijev

Pri razredni neenakosti gre za moč izkoriščanja večine, običajnih ljudi, ki v vsaki razredni družbi opravljajo delo. Postavili smo domnevo, da vladajoči razredi svoje privilegije legitimirajo z uporabo nasilja, pa tudi ideologije rasizma, še posebej pa seksizma. Razlogi zato so ekonomske narave.

Vladajoči razredi v vseh časovnih obdobjih stremijo k nadzoru ekonomije, da bi tako ostali na oblasti. Pomembne spremembe v ekonomiji – nove tehnologije, prevzem nadzora nad surovinami, prevzem uveljavljenih podjetij ali bank – zelo verjetno izzovejo moč elite. Takrat se vladajoči razredi nadvse hitro in učinkovito postavijo v bran. Ekonomija je gonilo družbenih sprememb in vladajoči razredi se na grožnjo konkurence odzovejo na številne načine: vlagajo v premogovnike, železniške proge in različne sklade ali pa bijejo naftne vojne na Bližnjem vzhodu – vse to za ohranitev privilegijev. Vladajoče elite nenehno iščejo nove vire bogastva in hitro zasedejo mesta, skladna z novimi oblikami moči. Vemo tudi, da je narava oklepanja razredne moči neprizanesljiva – jasen pokazatelj tega je popolno neupoštevanje grožnje podnebne kaosa (Klein, 2014).

Večina zgodovine, ki se je učimo v šoli, se ukvarja z odzivi vladajočega razreda na ekonomske spremembe in grožnjo njihovi ekonomski moči v posameznem časovnem obdobju. Z njihovim odzivom se spremenijo tudi medrazredni odnosi; da bi naturalizirala te nove oblike neenakih razrednih odnosov, poskuša vladajoča elita preoblikovati družbenospolne odnose tako, da bodo ti bolje ustrezali novim oblikam razredne neenakosti. Tako so se, na primer, različnim fevdalnim obdobjem prilagali različni sistemi seksističnih idej: enim povečevanje vitezov, dam in viteštva (kult huliganov na konjih), drugim nekaj drugega. Seksistične ideje opravičujejo tudi spreminjajoče se oblike kapitalistične ekonomije. Vemo, da so se vlade v času svetovnih vojn na zahteve ekonomije odzvale z vpoklicem moških na fronto in spodbujanjem žensk, da prevzamejo »moško delo« na poljih, v javnih službah in tovarnah.

Glede na osrednjo vlogo plačanega dela v kapitalizmu, spreminjanje vzorcev med gospodinjstvom in plačanim delom žensk ne preseneča. Z vsakim obratom pa se spremeni tudi ideologija družine in avtonomija žensk. Tako so, na primer, konec

19. stoletja »skrbne« žene mož iz novega poklicnega srednjega razreda spodbujali, naj postanejo gospodinjske menedžerke, skrbijo za otroke in spodbujajo »hranitelje«. Površen pogled zlahka spregleda številne mlade ženske, ki so postale tovarniške delavke ali plačane gospodinjske pomočnice na domovih novega srednjega razreda.

Kako in zakaj se spreminjajo z družbenim spolom označeni medosebni odnosi, lahko razložimo s povezovanjem ekonomije in razrednih interesov, ki jim služi seksizem. V tem smislu postane zgodovina neoliberalizma vertikalni politični projekt, ki ga je vladajoči razred prevzel kot odgovor na gospodarsko krizo (Neale, 2004; Klein, 2008). Neoliberalizem jasno kaže, da se najprej zgodijo spremembe v ekonomiji, te pa skladno z novimi ekonomskimi zahtevami povzročijo prerazporeditev odnosov med družbenima spoloma. Vse spremembe niso bile slabe. Nekaterim se je izboljšal življenjski standard in podaljšala pričakovana življenjska doba. Vendar te prednosti niso univerzalne. Druge spodbudne spremembe je vladajočemu razredu vsilil ljudski upor, na primer gibanje za pravice istospolno usmerjenih ali pa zahteva po možnosti istospolnih porok. Večina sprememb – privatizacija socialne države v zadnjih štirih desetletjih, deregulacija bančnega sistema, davčne zakonodaje in pravne zaščite pri delu, da bi naredili sistem še bolj dobičkonosen – pa je neenakost povečala.

Z naraščajočo neenakostjo se je zaostri tudi označevanje razlik med družbenima spoloma, odnosi med njima pa so pritegnili politično pozornost. Ponovno so se odprle razprave o splavu in kontracepciji – to bitko smo imeli za zdavnaj dobljeno. Zaradi zmanjšanja financiranja pravne pomoči so ženske žrtve nasilja v družini v Veliki Britaniji še ranljivejše kot prej. Britanski politiki se ponovno ukvarjajo celo z dojenjem v javnosti. Po vsej Evropi se odpirajo razprave o seksualnem delu, trgovini in pornografiji, ki vzpostavljajo nove družbenospolne delitve, na novo oblikujejo seksizem in ga prilagajajo najnovejšim fazam neoliberalne globalne ekonomije. Primerljivi procesi potekajo tudi na Kitajskem, v Indiji in drugod.

Nekatere neoliberalne spremembe so imele drugačne in pogosto zelo begajoče posledice. Drži, da je spolna enakopravnost na univerzah danes večja kot pred štiridesetimi leti. Kot pripadniki profesionalnega razreda smo del dvajsetih odstotkov izobražene populacije moških in žensk, ki jih je sistem zadnjih štirideset let nagrajeval, jih pridobil na svojo stran ter približal vladajočemu razredu. Del tega procesa sta bila tudi Obamova predsedniška mandata. Toda tako kot je emancipacija žensk pomenila emancipacijo le nekaterih, je profesionalni razred ob svojih pridobitvah povsem pozabil na osemdeset odstotkov ostalih: na ženske in moške iz delavskega razreda, še posebej pa temnopolte ženske in moške iz delavskega razreda ter otroke iz delavskega razreda, na dečke in deklice, bele in črne, ki so jih bridko prizadeli varčevalni ukrepi, rezi socialnih nadomestil, odprodaje javnih stanovanj, ukinitve šolskih obrokov in porast zaporniške populacije. Prav tako je vse več ljudi prisiljenih v delo za nizko plačo. Neoliberalne politike napadajo in slabijo delavske sindikate, uvajajo se pogodbe o zaposlitvi za nič ur in tako naprej. Te

spremembe so neposredno vplivale na naraščajočo revščino delavskega razreda. Bistveno se je spremenilo tudi tradicionalno razumevanje moškosti znotraj delavskega razreda v smislu odgovornosti za preživetje družine. Negativne posledice, ki jih zaradi revščine trpijo otroci, pripisujejo slabemu starševstvu. Številni moški iz delavskega razreda so nezaposleni ali podzaposleni. »Dobre« ženske so tiste, ki »delajo (za plačilo)«, pogosto s skrajšanim delovnim časom, na slabo plačanih delovnih mestih, da lahko njihova družina preživi iz rok v usta, medtem ko obveljajo ženske, ki ostanejo doma in skrbijo za majhne otroke, za neodgovorne in lene, pijavke in »izkoriščevalke sistema socialne varnosti«. Novi predlogi vlade Velike Britanije napovedujejo, da bodo »breme zamrznitve davčnih olajšav in denarnih nadomestil v glavnem nosile ženske«.

Ob lastnih pridobitvah je profesionalni razred povsem pozabil na ogromno število ljudi po vsem svetu, ki živi veliko težje kot pred štiridesetimi leti. Njihova življenja so težka na drugačen način kot nekoč. Velik delež filipinskih migrantov so po novem ženske, ki pustijo može v Manili, da skrbijo za otroke, medtem ko one delajo kot služkinje v Hong Kongu in Zalivskih državah, ali pa v Združenih državah in Veliki Britaniji rešujejo bolnišnice pred razpadom. V »švicfabrikah« Dake večinoma delajo mlade državljanke Bangladeša. Ob zrušenju tovarne Rana Plaza jih je umrlo več kot tisoč tristo, še dva tisoč petsto jih je bilo hudo poškodovanih.

Družbenospolno zaznamovane ideologije in prakse je, da bi ubranila in včasih celo poglobila neenakosti, elita, ki bi to sicer zanikala, preoblikovala tudi na drugih področjih. Retorika »deljenja in vladanja« se je okrepila tudi pri temah, kot so rasizem, priseljevanje in islamofobija. Države so bile vedno krute, vendar se zdi zadrega trenutno vladajočih elit ob praksah mučenja in izvenlegalnega državnega terorizma veliko manjša, kot je bil zadrega vladajočih na zahodu po drugi svetovni vojni. Večja krutost in sistemsko nasilje pa sta po najinem mnenju odsev povečane neenakosti, temelja neoliberalne politične ekonomije.

Moškosti in zaščita žensk

Pomislite na pretkanost retorike o »zaščiti žensk«. Claire Blair in Laura Bush, ženi britanskega premierja oziroma predsednika Združenih držav, sta to besedno zvezo uporabili leta 2001, ob začetku vojne v Afganistanu. To na videz feministično, a v resnici seksistično in islamofobno formulacijo sta uporabljali docela preračunljivo in usklajeno, da bi z njo upravičili imperialno vojno. Uspeh afganistanskih uporniških gverilskih enot, ki so se borile kljub ničnim vojaškim možnostim, kaže, da so tudi običajne Afganistanke – matere, sestre, žene in hčere tistih, ki so jih ubijale Natove bombe – tujo okupacijo sovražile ravno toliko kot moški. Težko bi tudi trdili, da droni niso merili in da bombe niso padale tudi na ženske (Lindisfarne, 2008).

Besedno zvezo »zaščita žensk« uporabljajo tudi domači politiki v svojih govorih o trgovini z ljudmi in seksualnemu delu. Tudi v tem primeru je metafora del

seksistične ideologije vladajočega razreda. Te razprave, ki utrjujejo idejo o razliki med spoloma in rasistične ideje o imigrantih, so deležne velike medijske pozornosti. V svojem temelju pa so to razprave o (ne)legalnosti nizko plačanega dela in o izkoriščanju tistih, ki ga opravljajo (Augustin, 2007; Chin, 2013; Bernstein, 2007; Kempadoo, 2005).

Pri vsem tem je morda še najpomembnejše dejstvo, da retorika »zaščitite žensk« deluje kot dimna zavesa, saj preusmerja našo pozornost od ranljivih moških, žensk in otrok, ki niso bili in še vedno niso zaščiteni – pred, na primer, spolnimi zlorabami duhovnikov po vsem svetu, ali pa elito in izvrševalci oblasti, ki skupaj s papežem in nadškofi te težave raje prikrivajo kot razkrivajo. To prikrivanje je bolj kot z družbenim spolom zaznamovano z razredom, vanj pa so vpletene redovnice, socialne delavke, učitelji, policistke, upravljavci medijev in političarke. Elita in izvrševalci razredne moči, tako ženske kot moški, so tisti, ki skrivajo resnico.⁹

Zloraba in odpor

Seveda ljudje seksualnim režimom, ki jih odreja visoki uradniki in vodje, tudi oporekajo in ugovarjajo. Vendar pa se najtežje uprejo prav tisti posamezniki, ki jih sistemsko nasilje najbolj prizadene. To je logika moči: tarča so šibki, izigrava se naša potreba po tem, da bi bili ljubljene in cenjeni. Del seksističnih institucij so vedno tudi tisti, ki videnega ne odobravajo,¹⁰ pogosto gre za posameznike na nižjih položajih, ki morda preprosto verjamejo v upoštevanje pravil. Kakršnikoli so že njihovi motivi, pa dotedanji molk, zvestoba instituciji in strah pred izgubo službe omejujejo njihovo možnost ukrepanja. Znano je, da so žvižgači običajno diskreditirani, za svoja dejanja pa plačajo visoko ceno.

Milejše omejitve in sankcije pa praviloma pomenijo, da se bodo ljudje seksizmu, seksualni zlorabi in nasilju zoperstavili. Boji, povezani s seksualnim nasiljem, so boji med vodjami institucij in vsemi ostalimi, lepi primeri tiste staromodne reči, ki jo imenujemo razredni boj.

⁹ Za analizo zlorab v katoliški cerkvi gl. Yallop, 2008; za pedofilske zlorabe Jimmyja Savila gl. Davies, 2014. Danczuk in Baker (2014) pa pišeta o sistemskih zlorabah, ki jo je prikrival vrh britanske družbe.

¹⁰ Za primer razprave o policijskem prikrivanju zlorab, ki so jih zakrivali moški člani političnega establišmenta gl. Lindisfarne in Neale, 2015b; za pregled konfliktov in razprav, v katere so bili v Oxfordshiru vpleteni policisti, socialni delavci in drugi strokovnjaki pa Lindisfarne in Neale, 2015f.

Bližajoča se nevihta

Po prvih razkritjih o zlorabah v katoliški cerkvi (razkritja so podpirala tudi gibanja, ki so svoj navdih našla v arabski pomladi) so vladajoče strategije odvrčanja pozornosti začele izgubljati svojo moč. V Indiji, Združenih državah in Veliki Britaniji so kampanje proti seksualnemu nasilju dosegle kritično maso in popularnost. Ob branju časopisov se zdi, da so začeli novinarji zlorabe izpostavljati sami, vendar pa pozoren pogled razkrije, da za vsako omembo stoji organizirana skupina žrtev: pogosto neformalna, navadno lokalna, včasih prisotna na družbenih medijih. Najpomembnejše boje v Severni Ameriki, Evropi in Avstraliji so zaznamovali prav posamezniki, ki so jih kot otroke zlorabili katoliški duhovniki. Vztrajali so mnogo let. V Združenih državah so bili organizirani tudi manjši, a bolj razširjeni študentski protesti, predvsem na elitnih univerzah. Problem teh univerz niso bile nejasnosti glede definicije pristanka in študentske kulture posiljevanja ali pa pomanjkljivi disciplinski postopki – problem je bil v standardni politiki univerze, da ob teh dejanjih sploh ne ukrepa (Flanagan, 2014). V Veliki Britaniji je novinar, ki je govoril s skupino starejših žensk, ki so kot najstnice delale v isti ustanovi, popisal odmeven primer serijskega posiljevalca Jimmyja Savilla. Ženske so vrsto let ohranile stike in druga drugo spodbujale, naj spregovorijo. V Indiji, natančneje Utar Pradešu, je nastalo gibanje Rožnati sari, ki ga vodi Sampat Pal. Mobilizirajo se ženske, ki protestirajo proti posiljevalcem, nasilnim možem in izživiljanju višjih kast in bogatih politikov (Fontanella-Khan, 2013). To kolektivno organiziranje se odraža v novih oblikah protestov, ki so se začeli po posilstvu in umoru mlade fizioterapevteke decembra 2013 (Bhattcharya, 2014).

Vsi ti primeri ljudskega upora proti neenakosti spodkopavajo obstoječe razredne in družbenospolne odnose. Ker se za spolno neenakostjo skriva razredna neenakost, lahko boj proti prvi hitro preide v razredni boj. Vendar pa se moramo zavedati, da bo, kot naju je v nekem pogovoru nekoč opozoril Patrick Bond, vsak poskus spremembe nemudoma trčil ob mehanizme razredne moči. Zato so ti boji težki, vendar neizbežni.

Postscriptum

Z zgornjim prispevkom sva želela prispevati k razpravi o načinih razumevanja družbenega spola, razredne družbe in spolne neenakosti. Te ideje so povezane predvsem z ljubeznijo, kar je misel, ki utegne presenetiti, ogroziti ali osvoboditi. Če nama je uspelo, boste čutili vse troje. Prizadevava si za razumevanje povezav med razredom in družbenim spolom. Rada bi ugotovila, kako in zakaj se te povezave spreminjajo skozi čas. Morda se zdi začetni z ljubeznijo nenavadno; ne nazadnje večina avtorjev, ki pišejo o »spolu«, zelo malo povedo o ljubezni. Pa vendar so v jedru transformativne moči ljubezni deljenje hrane, teles in skrbi za otroke. To so

načini učlovečenja, ki so, ne po naključju, temelj vseh upov in sanj o pravičnosti in enakosti.

Ljubezen in prijaznost sta del naših odnosov z bližnjimi – z našimi starši, otroki, prijatelji in ljubimci. Vendar je ljubezen tudi zapor, saj se vanjo vpletajo spolne razlike in neenakost, včasih tudi nasilje. Ljubezen nas priklene, seksizem prizadane in razjezi, včasih tudi ubija. Vladajoči spolni režim nas drži za zapahi in hkrati razdvaja.

Ljudje že dolgo živijo s tem protislovjem: pravzaprav vse od začetkov kmetovanja in vzpona razrednih družb v Mezopotamiji pred več kot deset tisoč leti. In razredne družbe nas učijo, da smo ženske in moški temeljno različni in da je neenakost del naravnega stanja stvari. Ta paradoks je osrednjega pomena za naš način bivanja. Vse življenje se učimo uprizarjati in sprejemati spolno neenakost: doma, v šoli, službi. Naša izkušnja ljubezni je skozi nežne besede in dotike trepetajoče želje in strasti ujeta v sistem velike neenakosti.

Predstavljajte si svet, v katerem bi vsi odnosi, v postelji, ob kavi, pri delu, ob igri, temeljili na enakosti; svet, v katerem ne bi bilo nič močnejše od ljubezni. Predstavljajte si, da posameznik iz tega sveta vstopi v naš svet. Neenakost, ki bi jo videl, bi ga šokirala, sprožila bi nejevero in bes. Odprla bi možnost za revolucijo, ki pa ne pride zaradi naše ujetosti v družbeni spol. Za boj proti seksizmu in neenakostim bomo morali začeti razmišljati drugače.

Prevod: Irena Duša

Literatura in drugi viri

- AGUSTIN, LAURA MARIA (2007): *Sex at the Margins: Migration, Labour Markets and the Rescue Industry*. London: Zed.
- BERNSTEIN, ELISABETH (2007): *Temporarily Yours: Intimacy, Authenticity and the Commerce of Sex*. Chicago: University of Chicago Press.
- BHATTACHARYA, TITHI (2014): India: Students declare 'let there be uproar!' *Green Left Weekly*. Dostopno na: <https://www.greenleft.org.au/content/india-students-declare-let-there-be-uproar> (11. april 2017).
- CHIN, CHRISTINE B. N. (2013): *Cosmopolitan Sex Workers: Women and Migration in a Global City*. Oxford: Oxford University Press.
- CORNWALL, ANDREA IN NANCY LINDISFARNE (1994a): Introduction. V *Dislocating Masculinity: Comparative Ethnographies*, A. Cornwall in N. Lindisfarne (ur.), 1–10. London: Routledge.
- CORNWALL, ANDREA IN NANCY LINDISFARNE (1994b): Dislocating Masculinity: Gender, Power and Anthropology. V *Dislocating Masculinity: Comparative Ethnographies*, A. Cornwall in N. Lindisfarne (ur.), 11–47. London: Routledge.
- DANCZUK, SIMON IN MATTHEW BAKER (2014): *Smile for the Camera: the Double Life of*

- Cyril Smith. London: Constable.
- DAVIES, DAN (2014): *In Plain Sight: The Life and Lies of Jimmy Savile*. London: Quercus
- FLANAGAN, CAITLIN (2014): The Dark Power of the Fraternities. *The Atlantic* (marec): 72–91.
- FLANNERY, KENT IN JOYCE MARCUS (2013): *The Creation of Inequality*. Cambridge: Harvard University Press.
- FONTANELLA-KHAN, AMANA (2013): *Pink Sari Revolution*. New York: W. W. Norton.
- JONES, MARTIN (2007): *Feast. Why Humans Share Food*. Oxford: Oxford University Press.
- KEMPADOO, KAMALA (UR.) (2005): *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights*. Boulder: Paradigm.
- KLEIN, NAOMI (2008): *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*. London: Penguin.
- KLEIN, NAOMI (2014): *This Changes Everything: Capitalism vs. the Climate*. London: Allen Lane.
- LINDISFARNE, NANCY (2008): Starting from Below: Fieldwork, Gender and Imperialism Now. V *Taking Sides: Ethics, Politics and Fieldwork in Anthropology*, H. Armbruster in A. Laerke (ur.), 23–44. Oxford: Berghahn.
- LINDISFARNE, NANCY (2012): Exceptional Pashtuns?: Class Politics, Imperialism and Historiography. V *Beyond Swat*, B. D. Hopkins in M. Marsden (ur.), 119–134. London: Hurst.
- LINDISFARNE, NANCY (2015): Thinking about Feminism and Islamophobia 2: Traditional and Modern in Turkey. *Sexism Class Violence*. Dostopno na: <https://sexismclassviolence.wordpress.com/2015/03/10/thinking-about-feminism-and-islamophobia-2-traditional-and-modern-in-turkey/#more-210> (11. april 2017).
- LINDISFARNE, NANCY IN JONATHAN NEALE (2014): Class, Gender and Neoliberalism. *RS21*. Dostopno na: <http://rs21.org.uk/2014/01/04/class-gender-and-neoliberalism> (11. april 2017).
- LINDISFARNE, NANCY IN JONATHAN NEALE (2015a): Sexual Violence and Class Inequality. *Sexism Class Violence*. Dostopno na: <https://sexismclassviolence.wordpress.com/2015/01/31/sexual-violence-and-class-inequality/#more-9> (11. april 2017).
- LINDISFARNE, NANCY IN JONATHAN NEALE (2015b): Cover Ups and Resistance inside the Police Force. *Sexism Class Violence*. Dostopno na: <https://sexismclassviolence.wordpress.com/2015/02/06/cover-ups-and-resistance-inside-the-police-force/#more-64> (11. april 2017).
- LINDISFARNE, NANCY IN JONATHAN NEALE (2015c): ISIS, Sexual Violence and Killing Gay Men. *Sexism Class Violence*. Dostopno na: <https://sexismclassviolence.wordpress.com/2015/02/10/isis-sexual-violence-and-killing-gay-men/#more-79> (11. april 2017).
- LINDISFARNE, NANCY IN JONATHAN NEALE (2015d): Creative Protests. *Sexism Class Violence*. Dostopno na: <https://sexismclassviolence.wordpress.com/2015/02/17/creative-protests/#more-91> (11. april 2017).

- LINDISFARNE, NANCY IN JONATHAN NEALE (2015e): Gendering Abu Ghraib. *Sexism Class Violence*. Dostopno na: <https://sexismclassviolence.wordpress.com/2015/03/05/gendering-abu-ghraib/#more-196> (11. april 2017).
- LINDISFARNE, NANCY IN JONATHAN NEALE (2015f): Gang Abuse in Oxfordshire. *Sexism Class Violence*. Dostopno na: <https://sexismclassviolence.wordpress.com/2015/03/12/gang-abuse-in-oxford/#more-280> (11. april 2017).
- NEALE, JONATHAN (2004): *What's Wrong with America? How the Rich and Powerful have Changed American and Now Want to Change the World*. London: Vision.
- SCOTT, JAMES C. (2014): How Grains Domesticated Us. Predavanje, 11. december. *Food Studies Centre Distinguished Lecture Series*. School of Oriental and African Studies.
- SEXISM CLASS VIOLENCE. Spletna stran. Nancy Lindisfarne in Jonathan Neale (ur.). Dostopno na: <https://sexismclassviolence.wordpress.com> (11. april 2017).
- YALLOP, DAVID (2008): *Beyond Belief: The Catholic Church and the Child Abuse Scandal*. London: Constable.
- ŽIŽEK, SLAVOJ (2009): *Violence*. London: Profile.